

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЯК ДЖЕРЕЛА СУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

В. БАБКОВА

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри організації судових
та правоохоронних органів
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)*

Черговий етап судово-правової реформи в Україні вимагає критичного осмислення наявного масиву правових норм, які регламентують судоустрій і судочинство в Україні, з метою їх удосконалення і приведення у відповідність до міжнародних стандартів судової влади. В цих умовах актуальним стає визначення таких міжнародних стандартів, дослідження їх ролі й місця у судовому праві України як галузі права, що перебуває на етапі становлення.

Проблеми міжнародних стандартів судової влади були предметом уваги майже всіх фахівців у галузі судового права, зокрема: В. Бринцева, В. Городовенка, І. Марочкіна, Л. Москвич, І. Назарова, В. Сердюка та інших, які обґрунтовували на їх підставі висновки і пропозиції у площині предмета своїх наукових досліджень. Разом із тим це призвело до обмеженості й неповноти теоретичного розроблення міжнародних стандартів судової влади, оскільки вони донині не були предметом самостійного наукового дослідження.

Завданнями цієї статті є розробка теоретичних положень щодо характеристики міжнародних стандартів як джерел судового права України і фор-

мулювання на цій підставі пропозицій щодо подальшої гармонізації вітчизняного законодавства про судоустрій і статус суддів із положеннями відповідних міжнародних документів.

Попри всю важливість питання міжнародних стандартів, а також декларування їх додержання і застосування у національному законодавстві, необхідно констатувати, що поняття «міжнародні стандарти» є недостатньо розробленим як у сфері судового права, так і в інших галузевих юридичних науках.

Так, термін «міжнародно-правові стандарти» вважається найбільш прийнятним позначенням для комплексу закріплених у різноманітних міжнародних документах норм, що відображають певні уніфіковані (стандартизовані) правила поведінки суб'єктів міжнародного права у тих чи інших сферах міждержавного співробітництва. На думку фахівців, їх значення для національного законодавства України полягає в тому, що вони слугують своєрідним орієнтиром, а також становлять відносно автономну щодо нього систему. Водночас такі норми потребують конкретизації і доповнення з боку норм внутрішньодержавного права, оскільки містять найбільш загальні положення,

які в кожній окремій державі мають свою специфіку [1, 12].

В. Бринцев зауважує, що під стандартами (у контексті права) розуміють установлені міжнародно-правовими актами певні мінімальні вимоги, дотримуватися яких зобов'язані всі держави у процесі національної законотворчості [2, 51]. Важливо наголосити на тому, що обов'язковість дотримання таких вимог безпосередньо залежить від форми їх закріплення, яка може полягати як у міжнародно-правових договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (що згідно зі ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства України і має обов'язкову юридичну силу), так і в інших міжнародних документах, що не мають обов'язкової юридичної сили.

Значення останніх розуміється у науковій юридичній літературі по-різному. Так, одні дослідники, незалежно від наявності у них визначеної юридичної сили, наголошують на притаманних таким стандартам властивостях норм-принципів, що спрямовують функціонування права [3, 88]. Відповідно, загальновизнані принципи міжнародного права розглядаються як основоположні імперативні норми, котрі приймаються та визнаються міжнародною спільнотою, відхилення від яких неприпустиме [4, 7]. Отже, правозастосовчим органам слід виходити із того, що загальновизнані норми і принципи міжнародного права, закріплені в міжнародних пактах, конвенціях та інших документах, є складовою частиною правової системи держави [5, 25].

Також існує думка, згідно з якою більшість міжнародних норм у галузі судового права — це норми, які без спеціального внутрішнього законодавства не спроможні гарантувати індивіду його права і свободи навіть за умов проголошення їх частиною правового

поля держави, тому важливе значення для застосування цих норм у правоохоронній діяльності має їх імплементація до національного законодавства [6, 119].

Компромісною можна вважати думку, відповідно до якої положення міжнародних документів із питань організації роботи суду не мають загально-імперативної сили, є нормами так званого «м'якого» міжнародного права, але містять напрацьовані міжнародним співтовариством стандарти організації суду, засновані на узагальненні найкращого світового досвіду. Отже, урахування рекомендацій Ради Європи (далі — РЕ) і Генеральної Асамблеї ООН свідчить про визнання європейських цінностей на національному рівні [7, 21]. Проте за такого підходу залишається нез'ясованим, чим забезпечується таке визнання міжнародних стандартів на національному рівні: юридичною силою таких стандартів чи «доброю волею» національного законодавця і правозастосовця.

На нашу думку, міжнародні стандарти мають важливе значення і повинні втілюватися на національному рівні незалежно від форми їх закріплення. Однак для цього національне судоустрійне і процесуальне законодавство повинні створювати відповідні передумови, закріплюючи посилання на такі загальновизнані принципи і норми міжнародного права. Одночасно вітчизняний законодавець має вживати додаткових заходів щодо гармонізації національного правового поля із міжнародними стандартами судової влади.

Розглядаючи міжнародні стандарти судової влади, необхідно визначити перелік документів, у яких вони закріплені, та надати їм загальну характеристику. У цьому контексті передусім варто відзначити основоположні документи у сфері забезпечення прав люди-

ни: Загальна декларація прав людини від 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 1966 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 р. (далі – Конвенція). Ці міжнародно-правові акти передбачили серед основних прав людини право на судовий захист, визначивши таким чином основне завдання і соціальне призначення судової влади. Так, у Загальній декларації прав людини втілено, зокрема, принципи рівності перед законом, презумпції невинності та права на справедливий і відкритий судовий розгляд компетентним, незалежним і неупередженим судом, заснованим відповідно до закону. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права передбачив право на судовий захист, проголосивши у ч. 3 ст. 2, що держави зобов'язуються забезпечити, щоб право на правовий захист будь-якої особи, яка вимагає такого захисту, встановлювалося компетентними судовими, адміністративними або законодавчими органами влади, або будь-яким компетентним органом, передбаченими правовою системою держави, і розвивати можливість судового захисту.

Важливе значення у розбудові судового права має Конвенція. У статті 6 цього документа закріплено право особи на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо її прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти неї кримінального обвинувачення. Ці положення дозволяють дослідникам виокремити такі права особи, що водночас можуть розглядатися і як міжнародні стандарти: право на рівний доступ до суду та рівність перед судом; право на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку без зволікань; право на відкри-

тий судовий розгляд; право на судовий розгляд компетентним, незалежним і безстороннім судом; право на судовий розгляд лише судовим органом, створеним відповідно до закону [8, 17].

Положення Конвенції мають важливе значення в аспекті регламентації організації та діяльності судової влади як самі по собі, так і в контексті практики Європейського суду з прав людини. Важливо наголосити на тому, що відповідно до ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини як джерело права. Крім того, ці положення розглядаються як складові засад верховенства права і змагальності у кримінальному провадженні (статті 8, 9 Кримінального процесуального кодексу України, відповідно до яких принцип верховенства права у кримінальному провадженні, а також кримінальне процесуальне законодавство України застосовуються з урахуванням практики Європейського суду з прав людини). Вважаємо, що відповідні норми повинні бути закріплені також у Законі України «Про судоустрій і статус суддів».

Поряд із цими актами, які можна вважати загальними, міжнародна спільнота на рівні ООН та РЄ розробляє спеціальні стандарти судової влади. Базовими серед них можна вважати Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р. та 13 грудня 1985 р. [9], відповідно до п. 1 яких незалежність судових органів гарантується державою і закріплюється в конституції або законах країни. Усі державні та інші установи зобов'язані шанувати незалежність судових органів і дотримуватися її. Одночасно було задекларовано, що

Важливе значення у контексті встановлення європейських стандартів статусу суддів має Рекомендація СМ/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. [11]. Необхідно зауважити, що міжнародні стандарти судової влади не лише встановлюються у відповідних документах, а й розвиваються та оновлюються, оскільки цей документ прийнято замість Рекомендації Rec (94) 12 Комітету Міністрів Ради Європи щодо незалежності, дієвості та ролі суддів, яка, на думку РЄ, потребувала суттєвого оновлення для посилення дії всіх заходів, необхідних для сприяння незалежності суддів, підвищення ефективності їхньої роботи, зміцнення ролі суддів та судової системи загалом. Рекомендація СМ/Rec (2010) 12 приділила увагу стандартам незалежності судової влади, як зовнішньої, так і внутрішньої, визначивши рівень, на якому вона повинна гарантуватися; звернула увагу на органи суддівського самоврядування, зокрема ради суддів, а також на ефективність і ресурси судової влади; передбачила додаткові стандарти щодо статусу суддів в аспектах добору і підвищення по службі, терміну перебування на посаді та незмінюваності, оплати праці та навчання суддів; закріпила положення щодо обов'язків і зобов'язань, а також етики суддів тощо.

Поряд із загальними стандартами статусу суддів РЄ приділяє увагу проблемам навантаження на носіїв судової влади, розробляючи відповідні стандарти у цій сфері. Так, Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи R (86) 12 від 16 вересня 1986 р. «Про заходи щодо недопущення і скорочення надмірного робочого навантаження на суддів» закликає держави надавати судовим органам необхідні

кошти для ефективного розгляду дедалі більшої кількості справ, що розглядаються судами, а також поступово зменшувати коло завдань, які не стосуються судочинства, перенести їх із судової юрисдикції до компетенції інших органів [12]. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи R (95) 12 від 11 вересня 1995 р. пропонує вживати заходи, спрямовані на визначення критеріїв навантаження на суддів, враховуючи демографічні, соціальні, економічні та інші умови. Підкреслюється важливість ефективного використання наявних матеріальних ресурсів, зокрема і приміщень, у яких розташовані суди, а також упровадження новітніх інформаційних технологій у роботі суду [13].

Усі розглянуті документи необхідно розглядати у єдності та взаємозв'язку, оскільки вони логічно доповнюють положення одне одного, створюючи єдину цілісну систему міжнародних стандартів судової влади. Разом із тим необхідно звернути увагу на те, що система міжнародних стандартів судової влади нині не є достатньо розробленою у науковій юридичній літературі. Так, С. Ківалов наголошує на тому, що дотримання європейських стандартів має на увазі реалізацію основних вимог: забезпечення поваги до суду, незалежності суддів, зрозумілої і чіткої системи заняття суддівських посад; створення досконалої інфраструктури, що забезпечує потреби судової влади; доступності правосуддя, чіткості у процесуальному розгляді справ на основі принципів верховенства права і законності [14]. В. Бринцев виокремлює дві групи таких положень: 1) комплексні стандарти, що закріплюють розгляд судових справ і дотримання принципів: справедливості, неупередженості, публічності — відкритості, рівності всіх перед законом (судом) тощо; 2) стандарти (принципи) побудови системи судових орга-

нів: самостійності суду, незалежності суддів, єдності судової системи, доступності структур судової влади для всіх верств населення тощо [2, 54]. На нашу думку, наведена класифікація потребує доповнення, зокрема, необхідно виокремлювати також групу стандартів у сфері статусу суддів, які охоплюють розроблені міжнародною спільнотою вимоги щодо добору кандидатів на посаду судді, призначення і звільнення суддів з посади, навчання й оплату праці суддів тощо. Само-стійне значення мають також стандарти у сфері процедур здійснення судочинства: кримінального, цивільного тощо.

Насамкінець варто констатувати, що положення різних за юридичною силою, суб'єктами прийняття і сферою застосування міжнародно-правових актів утворюють цілісну систему міжнародних стандартів судової влади, серед яких можна виокремити: 1) загальні (інституціональні) стандарти судової влади; 2) судоустрійні стандарти; 3) стандарти статусу суддів; 4) процесуальні стандарти. Ці положення для національного законодавства є принциповими, засадничими, керівними і основоположними, тобто на них і відповідно до них повинна будуватися, розвиватися й удосконалюватися галузь судового права України.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Лапкін А. В.* Правові основи прокурорської діяльності : наук.-практ. посіб. / за ред. П. М. Каркача. — 2-ге вид., змін. і доповн. — Х., 2013. — 320 с.
2. *Бринцев В. Д.* Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади : моногр. — Х., 2010. — 464 с.
3. *Алексеев С. С.* Структура советского права. — М., 1975. — 263 с.
4. *Борисов В. І., Глинська Н. В., Зеленецький В. С., Шило О. Г.* Проблеми затримання та взяття під варту на досудовому провадженні по кримінальній справі. — Х., 2005. — 352 с.
5. *Рыжаков А. П.* Уголовный процесс : учеб. для вузов. — 3-е изд., испр. и доп. — М., 2004. — 704 с.
6. *Руденко М.* Роль прокуратури у захисті прав та свобод людини і громадянина // Юридичний журнал. — 2004. — № 7. — С. 119–121.
7. *Організація роботи суду : навч. посіб. / І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, О. М. Овчаренко та ін. ; за заг. ред. І. Є. Марочкіна.* — Х., 2012. — 256 с.
8. *Толочко О.* Право на справедливий судовий розгляд (стаття 6 ЄКПЛ) у світлі українського законодавства та правозастосовчої практики // Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / за ред. О. Л. Жуковської. — К., 2004.
9. *Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р. та 13 грудня 1985 р.* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201.
10. *Європейська хартія про статус суддів* // Вісник Верховного Суду України. — 1998. — № 4. — С. 2–9.
11. *Рекомендація СМ/Рес (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17 листопада 2010 р.* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38.
12. *О мерах по недопущению и сокращению чрезмерной рабочей нагрузки на судей : рекомендация № R (86) 12 Комитета Министров Совета Европы от 16 сентября 1986 г.* // Российская юстиция. — 1997. — № 7. — С. 8–9.
13. *Об упрощении управления системой уголовного правосудия : Рекомендация Комитета Министров Совета Европы № R (95) 12 от 11 сентября 1995 г.* // Организация и деятельность адвокатуры в России / сост.: В. М. Ануфриев, С. Н. Гаврилов. — М., 2001. — С. 310–313.
14. *Ківалов С.* Українська юстиція на шляху до європейських стандартів // Голос України. — 2006. — № 86. — 13 трав.

REFERENCES

1. *Lapkin A. V.* Pravovi osnovy prokurorskoj diialnosti [Legal Grounds for Prosecution Activities], Kharkiv, 2013, 320 p.
2. *Bryntsev V. D.* Standarty pravovoi derzhavy: vtilennia u natsionalnu model orhanizatsiinoho zabezpechnnia sudovoi vlady [Standards of Legal State: Implementation in the National Model of Organizational Guarantees for Judicial Authority], Kharkiv, 2010, 464 p.

3. Alekseev S. S. *Struktura sovetskogo prava* [Structure of Soviet Law], Moscow, 1975, 263 p.
4. Borysov V. I., Hlynska N. V., Zelenetskyi V. S., Shylo O. H. *Problemy zatrymanna ta vziattia pid vartu na dosudovomu provadzhenni po kryminalnii spravi* [Issues of Detention and Arrest in Pre-Trial Proceedings in Criminal Cases], Kharkiv, 2005, 352 p.
5. Ryzhakov A. P. *Ugolovnyy protsess* [Criminal Process], Moscow, 2004, 704 p.
6. Rudenko M. *Rol prokuratury u zakhysti prav ta svobod liudyny i hromadianyna* [Role of the Public Prosecutor's Office in Protecting Rights and Freedoms of a Man and the Citizen], *Iurydychnyi zhurnal*, 2004, no. 7, pp. 119–121.
7. *Orhanizatsiia roboty sudu* [Organization of the Court Operation], Kharkiv, 2012, 256 p.
8. Tolochko O. *Pravo na spravedyvyi sudovyi rozhljad (stattia 6 IeKPL) u svitli ukrainskoho zakonodavstva ta pravozastosovchoi praktyky* [The Right to a Fair Trial (Article 6 of the ECHR) in the Light of Ukrainian Legislation and Legal Practice], *Ievropeiska konventsiiia z prav liudyny: osnovni polozhennia, praktyka zastosuvannia, ukrainskyi kontekst*, Kyiv, 2004.
9. *Osnovni pryntsypy nezalezhnosti sudovykh orhaniv, skhvaleni rezoliutsiiamy 40/32 ta 40/146 Heneralnoi Asamblei OON vid 29 lystopada 1985 r. ta 13 hrudnia 1985 r.* [Basic Principles on the Independence of the Judiciary, Adopted by Resolutions 40/32 and 40/146 of the General Assembly of November 29, 1985 and December 13, 1985]. Available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201.
10. *Ievropeiska khartiia pro status suddiv* [European Charter on the Statute for Judges], *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*, 1998, no. 4, pp. 2–9.
11. *Rekomendatsiia CM/Rec (2010) 12 Komitetu Ministriv Rady Ievropy derzhavam-chlenam shchodo suddiv: nezalezhnist, efektyvnist ta obov'iazky, ukhvalena Komitetom Ministriv Rady Ievropy vid 17 lystopada 2010 r.* [Recommendation CM/Rec (2010) 12 of the Committee of Ministers to the Member States on Judges: Independence, Efficiency and Responsibilities Adopted by the Committee of Ministers of the Council of November 17, 2010]. Available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38.
12. *O merakh po nedopushcheniyu i sokrashcheniyu chrezmernoy rabochey nagruzki na sudey: rekomendatsiia № R (86) 12 Komiteta Ministrov Soveta Evropy ot 16 sentyabrya 1986 g.* [On Measures to Prevent and Reduce the Excessive Workload on Judges: Recommendation No. R (86) 12 of the Committee of Ministers of the Council of Europe of September 16, 1986], *Rossiyskaya yustitsiia*, 1997, no. 7, pp. 8–9.
13. *Ob uproshtchenii upravleniya sistemoy ugovnogo pravosudiya: Rekomendatsiia Komiteta Ministrov Soveta Evropy № R (95) 12 ot 11 sentyabrya 1995 g.* [On the Simplification of Governing the Criminal Justice System: Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe No. R (95) 12 of September 11, 1995], *Organizatsiia i deyatelnost advokatury v Rossii*, Moscow, 2001, pp. 310–313.
14. Kivalov S. *Ukrainska iustytisiia na shliakhu do ievropeiskykh standartiv* [Ukrainian Justice on the Way to European Standards], *Holos Ukrainy*, 2006, no. 86, 13 travnia.

Бабкова В. С. Міжнародні стандарти як джерела судового права України

Анотація. У статті досліджуються теоретичні положення щодо характеристики міжнародних стандартів як джерел судового права України. Встановлюється їх роль і місце у судовому праві України як галузі права. Розглядається взаємозв'язок міжнародних стандартів судової влади і стандартів захисту прав людини. Визначається юридична сила міжнародних стандартів судової влади на національному рівні. Окреслюється система міжнародних стандартів судової влади. Характеризуються міжнародні документи, які містять стандарти судової влади. Формулюються пропозиції щодо подальшої гармонізації вітчизняного законодавства про судоустрій і статус суддів із положеннями відповідних міжнародних документів.

Ключові слова: міжнародні стандарти, судова влада, судове право, статус суддів, судоустрій, незалежність суду.

Бабкова В. С. Международные стандарты как источники судебного права Украины

Аннотация. В статье исследуются теоретические положения относительно характеристики международных стандартов как источников судебного права Украины. Устанавливается их роль и место в судебном праве Украины как отрасли права. Рассматривается взаимосвязь международных стандартов судебной власти и стандартов защиты прав человека. Определяется юридическая сила международных стандартов судебной власти на национальном уровне. Очерчивается система международных стандартов судебной власти. Характеризуются международные документы, содержащие стандарты судебной власти. Формулируются предложения относительно дальнейшей гармонизации отечественного законодательства о судостроительстве и статусе судей с положениями соответствующих международных документов.

Ключевые слова: международные стандарты, судебная власть, судебное право, статус судей, судостроительство, независимость суда.

Babkova V. International Standards as Sources of Judicial Law of Ukraine

Annotation. Theoretical issues on specific international standards as sources of judicial law of Ukraine are studied in the article. Their role and place in judicial law of Ukraine that is a body of law are analyzed. Interrelation of international standards of judicial authority, as well as standards of human rights protection is identified. The effectiveness of international standards of judicial authority at national level is determined. The system of international standards of judicial authority is outlined. The international instruments dealing with standards of judicial authority are characterized. The proposals on further harmonization of domestic legislation on judicial structure and status of judges with provisions of relevant international instruments are formulated.

Key words: international standards, judicial authority, judicial law, status of judges, judicial structure, independence of court.